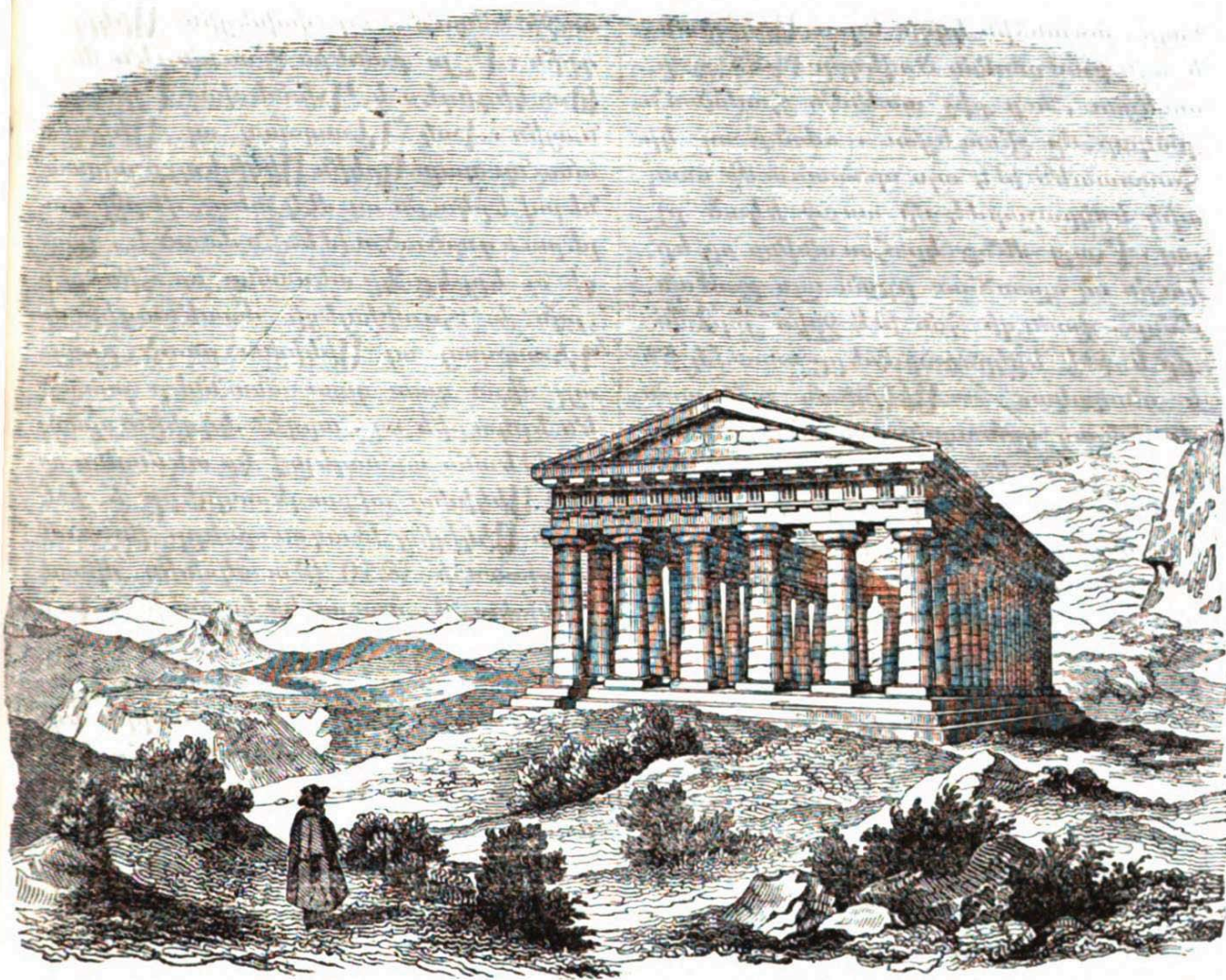

Տաճար Սեղեստեայ :

ԱՆԻԱՐՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սիկիլիոյ կղզոյն վրայ :

Հիւստենէն 'ի վեր աշխարհքիս աշունհի ու բազմահոջակ կղզիներէն մէկն է Սիկիլիան, ճոխ իրեն պատմական աւանդութիւններովն ու երկրին բարեբերութիւնը, որուն համար Շտեմարան հռովմայ կոչուեցաւ հիներէն . և ինչուն առ օրուան օրս բոլոր Եւրոպայի տեսակ տեսակ պտղոց բերքեր կը մատակարարէ, անոր համար կ'արժէ համառօտ տեղեկութիւն մը տալ վրան :

Սիկիլիան Սիջերկրական ծովուն ամենէն մեծ կղզին է, Խաալիոյ և Լիբի-

կէի մէջտեղը . Խաալիայէն պզտի նեղուցով մը բաժնուած որ կըսուի Լ'նցք Ս'եսսինիոյ, սաստիկ վտանգաւոր ու միջկալից . Վլզւոյն դրսի երևոյթը յունաց Δ (աէւտ) գրին ձեն ունի, և երեք անկիւնները մէյմէկ հրուանդանով դուրս երկնցած . առաջինը կ'ըսուի Լիբէոն, որ Լիբրիկէ կընայի, և հիմա Պոքոյ կ'ըսուի . երկրորդը Պելորոն՝ Խաալիոյ դիմացը որ 'ի Յունաստան կընայի, և հիմա Փարոսի կը կոչուի, և երրորդը Պաքին՝ այն է հիմակուան Բասսառոյ ըսուածը : Եւ պատմեն հին մատենագիրները, ինչպէս Վիոգորոս իր Ե . գրքին մէջ, թէ Սիկիլիան ատենով Խաալիոյ թերակղզւոյն հետ միացած էր, և վերջը ծովին ջրերուն սաստիկ շփմուն-

քէն և ընթացքէն մաշելով այն պարանոցը, առանձին կղզի եղաւ Սիկիլիան, և այն բաժանման ծովեզրը Բէճճիոյ ըսուեցաւ, ուր քիչ ատենէն համանուն քաղաք մը շինուեցաւ. ոմանք ալ կը հաստատեն թէ այս պատահումը սաստիկ երկրաշարժէ մը առաջ եկած ըլլայ: Բայց մենք կը հաւանինք որ երկուքն ալ պատճառ ըլլան այս բաժանմանը. վասն զի հոն թէ ջրին յորձանքը և թէ երկրաշարժները սաստիկ են և անպակաս: — Սիկիլիան զանազան ժամանակ զանազան անուններ ունեցաւ: Եթա կոչուեցաւ Ալզի արեգական. ետքը Ալզի Աիկլոպայց, ըստ առասպելաց, իրենց հոն բնակելուն համար, ինչպէս որ հոմերոս Ոդիսականին Թ. և Ժ. երգին մէջ կը յիշէ: Ետքը ըսուեցաւ Տրինակրիա, հոն տեղի եղած երեք սարաւանդներէն առնելով. որովհետեւ "Αχρεα, Ա'ρεα յունարէն Սարաւանդ կը նշանակէ. ինչպէս որ Ովիգիոս իր արձանագիրներուն Դ. գրքին մէջ կ'ըսէ.

Երկիր ի սարբս երկս յանեզս յալիս տարածեալ,
Ի գրից տեղոյն եռասար էսոռ զանուն իւր բընիկ:

Եւստաքէոս հոմերոսի քննիչը և հիւներէն ոմանք Սիբիլայից խօսքէն առնելով կ'ըսեն՝ թէ աս անունս առաջ եկած է Տրինակոս կամ Տրինակոս Պըղուտոնի որդւոյն անունէն. և ահա պատգամախօս Սիբիլային խօսքերը ասոնք են. "Սիկիլիան շինեց Պըղուտոնին որդին Տրինակոս ծովու տէրը", Ս երջերը սիկիլիացիք, որ աւելի լատիներէնի ետեւ ընկան քան թէ յունարէնի, անոր համար կոչեցին Թրիքուէթրա (Triquetra) որ եռանկիւն կը նշանակէ:

Ս երջը Սիբանները եկան Սպանիայէն, ինչպէս որ կ'ըսեն Փիդիստոս, Բնտիգոնոս, և Թուկիդիդէս, ու կըղզին ալ իրենց անունովը Սիբանիա կոչեցին: Երոնցմէ ետքը եկան Սիկուղեանք որոնք Խաւիոյ ամենէն զօրաւոր ժողովուրդն էին ու Տիբերիսի կողմերը կը բնակէին, բայց Բրորիգենացիներէն վճռտուելով, ստիպուեցան ծովը անցնելու. և եկան Սիբաններուն յաղթե-

ցին և Սիկիլիոյ տիրեցին, և կղզւոյն առջի անունն ալ փոխեցին Սիկիլիա գրին: Բայ բաներս կ'աւանդեն մեզի Թուկիդիդէս և Ղիոնեսիոս Բղիկաոնացին: Իսկ Եթապօլոյ ալ Սիկիլիա անունը տալը Արկին Սիկիլեայք անուանելով երկուքն ալ մէկ տեղ, վերջի դարերուս գործածութենէն մտած է. վասն զի ոչ երբեք կը տեսնանք որ հիւներէն յոյն և հռովմայեցի մատենագիր մը Եթապօլոյ ալ Սիկիլիա ըսած ըլլայ, այլ միշտ զատ զատ անուններ տուած են երկուքին ալ. արդէն կղզին պատմութեանն ալ նայելով կը տեսնանք որ թէ Սիկիլիոյ տիրապետողները և թէ բուն Սիկիլիոյ թագաւորները ինչուան Քրիստոսի 1270 թուականին մինակ Սիկիլիոյ թագաւոր կը կոչուէին: Իսկ 1270^ն ատենները Աղէմէս Դ պապը Կարոլոս Բնժուի դքսին, որ սուրբ Լուդովիկոս գաղղիացւոց թագաւորին եղբայրն էր, փոխարէն մը ընելու համար, Եթապօլոյ ու Սիկիլիոյ թագաւորութիւնը միով անուամբ Սիկիլիա ըսելով իրեն պարգեւեց: Եւ այս ըրած պարգեւին պատճառը Կարոլոսի Լիկեդեցւոյ ըրած ծառայութիւնները եղան, որ Լիկեդեցւոյ իշխանական ստացուածքը ազատեց Կոնրատինոսի բռնութենէն որ ինչուան հռովմ գացեր ու տիրեր էր. բայց Կարոլոս գաղղիացի զօրքով վրան ելելով յաղթեց իրեն ու զինքն ալ գերի բռնեց սպաննեց. աս ըրած ծառայութեանը համար եղաւ թագաւոր Սիկիլիոյ ու Եթապօլոյ միանգամայն Լիկուց Սիկիլեայց անուամբ, ինչպէս որ կը տեսնուի պապին կոնդակէն: Բայց ինքը բնութեւն զայրացկոտ ըլլալով, իր ըրած անգթութիւններովը ատելի եղաւ Սիկիլիացւոց, և թագաւորութիւնը կորսնցուց. վասն զի Սիկիլիացիք Յովհաննէս անունով իշխանի մը առաջնորդութեամբ ոտք ելան և 1282^ն Օլատի իրիկունը գաղղիացւոց վրայ վազելով որչափ որ գաղղիացի կար կըղզւոյն մէջ զամէնքն ալ թրէ անցուցին. և այս կոտորածն է Երեմիոյ «Ինչիտի» ըսուածը: Կարոլոս հազիւ ազատեցաւ

աս կոտորածէն, ու յուսահատութենէն ինքզինքը սպաննեց կ'ըսեն : Աղեմէսի օրինակին հետեւեցան խել մը պապեր երկուքին միատեղ աս նոր անուանակոչութիւնը տալով : Իսկ Վրիգորիոս ժ.Ա. որ Յովհաննա թագուհւոյն և Վրեդերիկոս Գ.էն մէջ Սիկիլիա եղած խել մը պատերազմներէն վերջը խաղաղութիւն ըրաւ, և իր հաշտարար կոնդակին մէջ Վափոլի թագաւորութիւնը Սիկիլիա անուանեց, իսկ Սիկիլիան Տրինակրիա : Արջը Միլոնոս Մրակոնայի թագաւորը գէնքով ու շատ աշխատութեամբ Վափոլի թագաւորութիւնը առաւ և երկու տէրութեանց ալ թագաւոր եղաւ, և ինքզինքը անուանեց առանց անուան զանազանութեան նոր և անսովոր անուանակոչութեամբ թագաւոր Արկուց Սիկիլեայց, և ով որ անկէ վերջը ինչուան հիմա այն թագաւորութեան յաջորդեց, միշտ նոյն անունը պահեց :

Սիկիլիոյ երկիրը շատ բարեբեր է, անոր համար հին ատեն Աիւբեղէ աստուածուհւոյն նուիրած էր, 'ի նշան իր հնձոց առատութեւ և մշակութեամբ ծաղկած ըլլալուն, որով մերձակայ ազգաց ուսուցիչ և օրինակ եղած էին : Եւ կղզիէս կ'ելլեն առատ ցորեն, եգիպտացորեն, գարի, բրինձ, ընդեղէններ, մեղրամոմ, մեղր, տեսակ տեսակ անուշահոտ կիտրոններ և առատ նարնջենիներ : Կտրձեալ մետաքս, բամբակ, կանեփ, շաքար, սոտա, խէժ, և սքանչելի մաննա : Վիլաւոր մշակուած բաներէն մէկն ալ է ձիթենին, որ շատ լաւ առաջ կու գայ, բայց ափսոս որ ձէթը անոր համեմատ լաւ և առատ չէ լաւ կերպով չհանելուն համար : Նոյն պէս նաև գինին շատ ազնիւ ու առատ է : Երկրագործութեւ արհեստը ու ճարտարութիւնը շատ ընկած է, և վաճառակաւ նուրբ ալ օտարներուն ձեռքն է, մանաւանդ անգղիացւոց : Աւելի նաև խել մը տեսակ կենդանիներ, ինչպէս ձի, ջորի, որ անուանի են, էշ, գոմէշ, լճ, ունի նաև ուրիշ խել մը տեսակ որսական կենդանիներ, և առատ ձուկ : Նոյնպէս վընասակար կենդանիներ և զեռունները

հոն հասարակ բաներ են : աս բանիս պատճառ կու տան երկրաբաններն ու աշխարհագետները իր բարեխառն կլիման ու ընտիր օդը՝ որ ինչուան նարնջենիները ձմեռը առանց ջերմանոցի բաց օդուն մէջ կը թողուն : Եսոնցմէ զատ ունի նաև ազնիւ մետաղներու և քարերու հանքեր : Եւ պատճառաւ ինչ որ երկիրը կը բերէ, թէ մարդկային հնարքով և թէ բնութեւ ուժովը, ամէնքն ալ գերազանց են Սիկիլիոյն ըսածին պէս : անոր համար զարմանք չէ որ այս կղզիս հին մատենագիրները այնչափ գոված ըլլան :

Եւ պատճառաւ Ստրաբոն մեծաւ մեծ գովեստներ կու տայ այս կղզւոյն վրայօք . “ Օրինք և զհռչակելոյն ամենայն ուրեք զՍիկիլեայ զօրութեցն ասացից . որք ոչինչ իւրք քան զայլ մասունս Խտալիոյ 'ի վայր զնա գնեն . նա մանաւանդ վեհագոյն զնա ասասցես 'ի ցորեան, 'ի մեղր, 'ի քրքում, և յայլ բազում : Եւ յաւել զտեղեացն մերձաւորութիւն . զի թէպէտ կղզի, այլ մասն Խտալիոյ համարի, մանաւանդ հռովմայ . զորոյ զպէտս իբրեւ զանդաստանաց Խտալիոյ դիւրապատրաստ մատակարարէ . ոյր վասն և համբարանոց հռովմայ զՍիկիլիա կոչեցին . զի անգր առաքին որ ինչ յաշխարհի անդ գան յարդիւնս, բաց 'ի սակաւուց որ 'ի բնակչացն պէտս ծախին, և ոչ պտուղք միայն և միրգք, այլ և ոչխար, և օդի և բուրդ և այլք նմանօրինակք ” :

Սիկիլիան ուրիշ կողմանէ նշանաւոր է նաև իր մէջի եղած կարգէ դուրս բընութեան հրաշալիքներուն համար, ուրոնք գրեթէ անհաւատալի կ'երևան մարդուս : Իր Եսոնա լեւանը հրաբուխին համար որ մէկ կողմանէ միշտ կըրակ կը հանէ, մէկալ կողմանէ մի և նոյն գագաթը ուսկից որ աւելի կրակ կ'ելլայ՝ մշտատեւ ձիւներով ծածկուած է, թէ ձմեռ ըլլայ և թէ ամառ, որով զարմանալի կերպով կը տեսնուի երկու հակառակ տարերքներուն ուժը : Եւրի-ձէնթի քաղքին մօտերը երկիր մը կայ՝ որն որ ինչուան այս օրս հին անուամբ

Ստիարուքա կը կոչուի , ուր զանազան ջրի աղբիւրներէ մօտիւրի գունով շաղախ մը վեր կը նետուի . երբեմն երբեմն ալ անհաւատարի խոշորութեամբ շաղախի կտորներ կը նետէ երկրաշարժի որոտ մունքով : Սենէս նահանգին մէջն ալ անուանի է Փալիչի ըսուած լիճը զորն որ Պլինիոս ալ կը յիշէ Լաֆինթիա աւելուամբ , և հիմա Լէֆթա կ'ըսեն . աւաիկայ երեք բերնով աղբիւրէ մը ամենատաք ջուր կը բղխէ , որ եռալու ատեն սաստիկ ձայներ կը հանէ և ամենազարչ հոտ մը ունի . երբեմն ալ տեւունած է որ նոյն լճէն կրակէ գնտակներ դուրս կ'ելլեն : Լատնա լեռան ստորոտը մէկ աղբիւր մը կայ ուսկից պաղ ջուր կը հոսէ որ կ'եռայ և քացախային համունի . ասոր մէջ թէ որ գիտորի գունով չուխայ ձգելու ըլլաս , մէկէն կը սենայ : Սէկզի թողով հիմա իր հրաբխային բլուրները , որոնք ինչուան դաւար ծառերը կ'այրեն , ամենառողջ ջերմկային ու հանքային աղբերակունքը , և դարձեալ թունալից ու փնասաւար աղբիւրները , լճայած և գարշահոտ ջրերը , Կրականդի աղը որ ջրին մէջ կը լուծուի և կրակի մէջ կը ցատկըտէ , և ուրիշ ասոնց նման անբաւ բնութեան երևոյթները , ու երկրաբաւ նական սակաւագիւտ զարմանալիքները , խօսինք համառօտ մը նաև երկրին տարածութեանը , բնակչաց , թուոյն , գրխաւոր քաղաքացը վրայ ին :

Սիկիլիան իր քովի եղած մեծ ու պղծ տիկ կղզիներովը 1360 աշխարհագրական քառակուսի մղոն տարածութիւն ունի . բնակիչը 2,300,000 կը համրուի որոնք բնութեամբ վաւելուն և եռանդնոտ են , արիասիրտ , ու յանգուզն և աւաղակաբարոյ , մտքով սրամիտ ու հանձարեղ , բայց միանգամայն ծոյլ և անհոգ մշակութեան ու երկիրնին ծաղկեցնելու կողմանէ , հաւատարիմ և անփոփոխ իրենց խոստմանցը մէջ . մէկ խօսքով՝ գետնին համեմատ իրենք ալ ուժով և զօրաւոր բնութեան տէր մարդիկ են : Սիկիլիոյ տարեկան մուտքն է 40,328,000 ֆուանք , իսկ եղած ծախքը

50,420,000 ֆուանք : Լըկիրը ընդհանրապէս լեռնոտ է և ամենէն բարձրն է Լատնա հրաբխային լեռը որ 10,500 օտնաչափ բարձրութիւն ունի . ինչուան 6000 օտնաչափ բարձրութեամբ անտառով ծածկուած է աս լեռս . իսկ անկէ վեր ապառաժ ու լաւայով և ձիւնով պատած . հրաբուխին բերանը երկու փարսախ տարածութիւն ունի . երկու հազար տարուան ընթացքին մէջ ութսունէն աւելի երկրաշարժ հանած է Սիկիլիոյ մէջ , ամէն անգամուն մեծամեծ փնասներ հասցնելով . 1693ին 41 քաղաք երկրաշարժէ կործանեցաւ , և 100,000 մարդ կորսուեցաւ : Լատնայէն զատ կայ նաև ուրիշ երկու հրաբուխ ալ Ղիրճէնդի նահանգին մէջը որոնք Սագալուպա և Վալաճերոյ կ'ըսուին :

Վեղեցիկ են լեռանց մէջի եղած հովիտներն ու բարեբեր ձորերը : Երաբացիք որ ատեն մը աս կղզւոյս տիրեցին՝ զլխաւոր հովիտներուն համեմատ իրեք մաս բաժնեցին . հովիտ Սացաւրա , Վոդոյ , և Տեմոնայ . իսկ հիմա եօթը գաւառ կը բաժնուի , որ են ասոնք իրենց բնակիչներովը

Բալերմոյ 480,280 . Մեսսինա 410,000 .
Ղիրճէնդի 250,493 . Սիրակուզա 280,167 .
Դրաբանի 200,000 . Քաղանա 420,560 .
Գալգանիսէգգա 190,426 .

Լարաբանչիւր գաւառ իր համանուն քաղաքը ունի , որոնց բնակչաց թիւը ասոնք են . Լալերմոյ 180,000 , Ղիրճէնդի 17,000 , Դրաբանի 28,000 . աս գաւառիս մէջը կը գտնուի Սեգեստեայ աւերակները որուն մէջի գտնուած վեց աւերակ տաճարներէն մէկն է վերի դրուած պատկերը : Մեսսինա 166,000 . Սիրակուզա 18,000 . Վալգանիսէգգա 16,000 . Քաղանիա 55,976 :

Սայրաբաղաքն է Փալերմոյ կի՞Պա . նորմին սր գեղեցիկ դիրքին և մէջի շէնքերուն համար անուանի է :

Քաղաքը կիսաբոլորակ գեղեցիկ ծոցի մը վրայ է . նաւահանգիստը թէպէտ և պղտիկ բայց ըստ բաւականին բանուկ է . Պրետորեան հրապարակին մէջի եղած աղբիւրը գեղեցիկ է իր ամե-

նաճիխ զարդերուն համար որ մարդուն աչքը կը կշտացնէ : Սաղաւորական պալատը շինուածքին կողմանէ թէպէտ շատ մեծ է , բայց համեմատութեան կողմանէ պակասաւոր . պալատին պաշտպանութեանը համար երկու մարտկոց շինուած է , ուր որ մատուռ մը կայ 1129^{ին} շինած արաբացի ճարտարապետութեամբ և միւսիններով ճիւղ . որաւատին ամենէն բարձր շէնքը քաղքին դիտարանն է որ 1791^{ին} շինուեցաւ . 1801^{ին} աս դիտարանէս զննելով գտաւ Փիացցի հռչակաւոր աստղաբաշխը Վեմետրէ մարտակը : Արեւելի է Սլքարիա ըստած պալատը որ դատաստանարան և բանտ է միանգամայն :

Վանի մը պալատ խել մը եկեղեցիներ և մասնաւորապէս մայր եկեղեցին գեղեցիկ են մաւրիտանական ճարտարապետութեան համար : Օարմանալի բաներէն մէկն է վեղարաւոր կրօնաւորաց վանքին տակը եղած գետնադամ բանները ժայռերու մէջ փորուած , ուր որ մեռելները խորշերու մէջ կը կեցնեն իրենց զգեստովն՝ ու հոն իրենք իրենցմէ չորնալով մուսիս կ'ըլլան : Վեռելոյ օրը իւրաքանչիւրին ազգականներն ու սիրելիները կ'երթան ու գեղեցիկ զգեստներով կը զարդարեն իրենց մեռելները :

Վիսաւոր ուսումնական տեղերն են համալսարանը , Հիսուսեանց դպրոցը , ուսմանց վարժարանը (liceo) , կղերիկոսաց դպրոցը , տնկաբանութեան պարտէզը , իրեք գրատուն հասարակաց գործածութեան համար , մատենագրական և բժշկական երկու ընկերութիւններ , հնութեան և միտալներուն հաւաքման մէյմէկ թանգարաններ որոնց մէջ յարգի և դժուարագիւտ բաներ շատ կը գտնուին :

Կրօնական հանդէսներու մէջ խիստ նշանաւոր են սրբոյն Ղաթայի և Սուղալոյ տօնախմբութիւնները . առաջինը ծննդեամբ նոյն կղզիէն է . իսկ երկրորդին նշխարները այրի մը մէջ գրտնուեցան 1624^{ին} , որուն գտնուելովը քաղաքը ժանտամահէն ազատեցաւ . աս պատճառաւ մեծ ջերմեռանդութեամբ

կը տօնուի ասոր տօնախմբուիլը տարուէ տարի (Յուլ . 13^{ին}) . որ օրն որ թափարաբար նշխարքին ամենաչքեղ տապանը գտնուած քարայրէն կը հանեն , ու քաղաքը բերելով քաղքին գլխաւոր փողոցներէն հանդիսով կ'անցնեն . աս հանդէսս օրերով կ'երթայ ու կղզիին բնակչաց չորսին մէկը ուխտի համար Փալերմոյ կուգայ , թէպէտ և տարին տասուերկու ամիս անպակաս են Փերէկրինոյ գացող ջերմեռանդները ուր որ գտնուած է աս կոյսին նշխարքը : Եւ հանդէսիս աւմէն տարի միայն տէրութիւնը 60,000 տուգաթէն աւելի ծախք կ'ընէ :

Փալերմոյէն վերջը գլխաւոր քաղաքն է Սեսինա , որ նոյնպէս վաճառաւաճ է ու գեղեցիկադիր ծովածոցի մը վրայ կիսաբոլորակ ձևով շինուած է . 1783^{ին} սաստիկ երկրաշարժէ մը բոլորովին հիմնայատակ եղաւ . բայց լուրջիւրն ու վաճառաւաճութեանը համար առջինէն աւելի աղէկ շինուեցաւ ու հիմա 100,000 և աւելի բնակիչ ունի . փողոցները լայն ու կանոնաւոր են . տուները անշարժ ու վերէն 'ի վար շիտակ ու միակերպ են երկրաշարժին պատճառաւ : Վառասուներկեց վանք կայ կրօնաւորաց և կուսանաց . վեց դպրոց որոնցմէ երկուքը ազնուականաց համար է . մէկ մ'ալ թաղաւորական դպրոց և կղերիկոսարան մը՝ ուր որ 400 տղայ կայ . բայց հանդերձ այսու ամենայնիւ հասարակ ժողովրդեան մեծ մասը կարգալ չգիտեր : Վիչ տեսնալու արժանի տեղեր ունի անոր համար ալ զանց կ'ընենք հոս յիշատակելը :

Պ . Գ .

1 Եւ երկրաշարժին ստորագրութիւնը Տիս Բազմալիպին Ա . տարին . երես 8 :